॥ श्री ॥

श्रीमदान्दतीर्थभगवत्पादविरचितः

॥ श्रीमहाभारततात्पर्यनिर्णयः ॥

अथ प्रथमोध्यायः

[सर्वशास्त्रतात्पर्यनिर्णयः]

ॐ ॥ नारायणाय परिपूर्णगुणार्णवाय
विश्वोदयस्थितिलयोन्नियति प्रदाय ।
ज्ञानप्रदाय विबुधासुरसौख्यदुःख
सत्कारणाय वितताय नमो नमोनमस्ते ॥ १ ॥

आसीदुदारगुणवारिधिरप्रमेयो
नारायणः परतमः परमात् स एकः ।
संशान्तसंविदखिलं जठरे निधाय
लक्ष्मीभुजान्तरगतः स्वरतोऽपि चाग्रे ॥ २ ॥

तस्योदरस्थजगतः सदमन्दसान्द्र-
स्वानन्दतुष्टवपुषोऽपि रमारमस्य ।
भूत्यै निजाश्रितजनस्य हि सृज्यसृष्टा-
वीक्षा बभूव परनामनिमेषकान्ते ॥ ३ ॥

दृष्ट्वा स चेतनगणान् जठरे शयाना-
नानन्दमात्रवपुषः सृतिविप्रमुक्तान् ।
ध्यानं गतान्त्सृतिगतांश्च सुषुप्तिसंस्थान्
ब्रह्मादिकान् कलिपरान् मनुजांस्तथैक्षत् ॥ ४ ॥

स्त्रक्ष्ये हि चेतनगणान्त्सुखदुःखमध्य-
सम्प्राप्तये तनुभ्रुतां विहृतं ममेच्छन् ।
सोऽयं विहार इह मे तनुभृत्स्वभाव-
सम्भूतये भवति भूतिकृदेव भूत्याः ॥ ५ ॥

इत्थं विचिन्त्य परमः स तु वासुदेव-
नामा बभूव निजमुक्तिपदप्रदाता ।
तस्याऽज्ञयैव नियताऽथ रमाऽपि रूपं
बभ्रे द्वितीयमपि यत् प्रवदन्ति मायाम् ॥ ६ ॥

सङ्कर्षणश्च स बभूव सुनित्यः
संहारकारणवपुस्तदनुज्ञयैव ।
देवी जयेत्यनु बभूव स सृष्टिहेतोः
प्रद्युम्नतामुपगतः कृतितां च देवी ॥ ७ ॥

स्थित्यै पुनः स भगवाननिरुद्धनामा
देवि च शान्तिरभवच्छरदां सहस्रम् ।
स्थित्वा स्वमूर्तिभिरमूभिरचिन्त्यशक्तिः
प्रद्युम्नरूपक इमाश्चरमात्मनेऽदात् ॥ ८ ॥

निर्देहकान्त्स भगवाननिरुद्धनामा
जीवान्त्स्वकर्मसहितानुदरे निवेश्य ।
चक्रेऽथ देहसहितान् क्रमशः
स्वयम्भुप्राणात्मशेषगरुडेशमुखान् समग्रान् ॥ ९ ॥

॥ १० ॥

पञ्चात्मकः स भगवान् द्विषडात्मकोऽभूत्
पञ्चद्वयी शतसहस्रपरोऽमितश्च ।
एकः समोऽप्यखिलदोषसमुज्झितोऽपि
सर्वत्र पूर्णगुणकोऽपि बहूपमोऽभूत् ॥ १० ॥

निर्दोषपूर्णगुणविग्रह आत्मतन्त्रो
निश्चेतनात्मकशरीरगुणैश्च हीनः ।
आनन्दमात्रकरपादमुखोदरादिः
सर्वत्र च स्वगतभेदविवर्जितात्मा ॥ ११ ॥

कालाच्च देशगुणतोऽस्य नचाऽदिरन्तो
वृद्धिक्षयौ नतु परस्य सदातनस्य ।
नैतादृशः क्वच बभूव नचैव भाव्यो
नास्त्युत्तरः किमु परात् परमस्य विष्णोः ॥ १२ ॥

सर्वज्ञ ईश्वरतमः स च सर्वशक्तिः
पूर्णाव्ययात्मबलचित्सुखावीर्यसारः ।
यस्याऽज्ञया रहितमिन्दिरया समेतं
ब्रह्मेशपूर्वकमिदं न तु कस्य चेशम् ॥ १३ ॥

आभासकोऽस्य पवनः पवनस्य रुद्रः
शेषात्मको गरुड एव च शक्रकामौ ।
वीन्द्रेशयोस्तदपरे त्वनयोश्च तेषा-
मृष्यादयः क्रमश ऊनगुणाः शतांशाः ॥ १४ ॥

आभासका त्वथ रमाऽस्य मरुत्स्वरूपा-
च्छ्रेष्ठाऽप्यजात् तदनु गीः शिवतो वरिष्ठा ।
तस्या उमा विपतिनी च गिरिस्तयोस्तु
श्च्यादिकाः क्रमश एव यथा पुमांसः ॥ १५ ॥

ताभ्याश्च ते शतगुणैर्दशतो वरिष्ठाः
पञ्चोत्तरैरपि यथा क्रमतः श्रुतिस्थाः ।
शब्दो बहुत्ववचनः शतमित्यतश्च
श्रुत्यन्तरेषु बहुधोक्तिविरुद्धता न ॥ १६ ॥

तेषां स्वरूपमिदमेव यतोऽथ मुक्ता
अप्येवमेव सततोच्चविनीचरुपाः ।
शब्दः शतं दश सहस्रमिति स्म यस्मात्
तस्मान्न हीनवचनोऽथ ततोऽग्र्यरूपाः ॥ १७ ॥

एवं नरोत्तमपरास्तु विमुक्तियोग्या
अन्ये च संसृतिपरा असुरास्तमोगाः |
एवं सदैव नियमः क्वचिदन्यथा न
यावन्न पूर्त्तिरुत संसृतिगाः समस्ताः || १८ ||

पूर्त्तिश्च नैव नियमाद् भविता हि यस्मात्
तस्मात् समाप्तिमपि यान्ति न जीवसङ्घाः |
आनन्त्यमेव गणशोऽस्ति यतो हि तेषा-
मित्थं ततः सकलकालगता प्रवृत्तिः || १९ ||

|| २० ||

एतैः सुरादिभिरतिप्रतिभादियुक्तैः
युक्तैः सहैव सततं प्रविचिन्तयद्भिः |
पूर्त्तेरचिन्त्यमहिमः परमः परात्मा
नारायणोऽस्य गुणविस्तृतिरन्यगा क्व || २०||

साम्यं नचास्य परमस्य च केन चाऽप्यं
मुक्तेन च क्वचिदतस्त्वभिदा कुतोऽस्य |
प्राप्येत चेतनगणैः सततास्वतन्त्रै-
र्न्नित्यस्वतन्त्रवपुषः परमात् परस्य || २१ ||

अर्त्थोऽयमेव निखिलैरपि वेदवाक्यै
रामायणैः सहितभारतपञ्चरात्रैः |
अन्यैश्च शास्त्रवचनैः सह तत्वसूत्रै-
र्न्निर्णीयते सहृदयं हरिणा सदैव || २२ ||

नारायणस्य न समः पुरुषोत्तमोऽहं
जीवाक्षरे ह्यतिगतोऽस्मि ततोऽन्यदार्त्तम् |
मुक्तोपसृप्य इह नास्ति कुतश्च कश्चि-
न्नानेव धर्मपृथगात्मदृगेत्यधो हि || २३ ||

आभास एव पृथगीशत एष जीवो
मुक्तस्य नास्ति जगतो विषये तु शक्तिः ।
मात्रापरोऽसि नतु तेऽश्नुवते महित्वं
षाड्गुण्यविग्रह सुपूर्णगुणैकदेहः ॥ २४ ॥

माहात्म्यदेह सृतिमुक्तिगते शिवाश्च
ब्रह्मा च तद्गुणगतौ न कथञ्चनेशौ ।
न श्रीः कुतस्तदपरेऽस्य सुखस्य मात्रा-
मश्नन्ति मुक्तसुगणाश्च शतावरेण ॥ २५ ॥

आभासकाभासपरावभास
रूपाण्यजस्राणि च चेतनानाम् ।
विष्णोः सदैवाति वशात् कदाऽपि
गच्छन्ति केशादिगणा न मुक्तौ ॥ २६ ॥

यस्मिन् परेऽन्येऽप्यजजीवकोशा
नाहं परायुर्न्न मरीचिमुख्याः ।
जानन्ति यद्गुणगणान् न रमादयोऽपि
नित्यस्वतन्त्र उत कोऽस्ति तदन्य ईशः ॥ २७ ॥

नैवैक एव पुरुषः पुरुषोत्तमोऽसा-
वैकः कुतः स पुरुषो यत एव जात्या ।
अत्र्थाच्छ्रुतेश्च गुणतो निजरूपतश्च
नित्यान्य एव कथमस्मि स इत्यपि स्यात् ॥ २८ ॥

सर्वोत्तमो हरिरिदं तु तदाज्ञयैव
चेत्तुं क्षमं स तु हरिः परमस्वतन्त्रः ।
पूर्णाव्ययागणितनित्यगुणार्णवोऽ-
सावित्येव वेदवचनानि परोक्तयश्च ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥

ऋगादयश्च चत्वारः पञ्चरात्रं च भारतम् ।
मूलरामायणं ब्रह्मसूत्रं मानं स्वतः स्मृतम् ॥ ३० ॥

अविरुद्धं च यत्त्वस्य प्रमाणं तच्च नान्यथा ।
एतद्विरुद्धं यत्तु स्यान्नतन्मानं कथञ्चन ॥ ३१ ॥

वैष्णवानि पुराणानि पञ्चरात्रात्मकत्वतः ।
प्रमाणान्येव मन्वाद्याः स्मृतयोऽप्यनुकूलतः ॥ ३२ ॥

एतेषु विष्णोराधिक्यमुच्यतेऽन्यस्य न क्वचित् ।
अतस्तदेव मन्तव्यं नान्यथा तु कथञ्चन ॥ ३३ ॥

मोहात्र्थान्यन्यशास्त्राणि कृतान्येवाऽज्ञया हरेः ।
अतस्तेषूक्तमग्राह्यमसुराणां तमोगतेः ॥ ३४ ॥

यस्मात् कृतानि तानीह विष्णुनोक्तैः शिवादिभिः ।
एषां यन्न विरोधि स्यात् तत्रोक्तं तन्न वार्यते ॥ ३५ ॥

विष्वाधिक्यविरोधीनि यानि वेदवचांस्यपि ।
तानि योज्यान्यानुकूल्याद् विष्णवाधिक्यस्य सर्वशः ॥ ३६ ॥

अवतारेषु यत् किञ्चिद् दर्शयेन्नरवद्धरिः ।
तच्चासुराणां मोहाय दोषा विष्णोर्न्नहि क्वचित् ॥ ३७ ॥

अज्ञत्वं पारवश्यं वा वेधभेदादिकं तथा ।
तथा प्राकृतदेहत्वं देहत्यागादिकं तथा ॥ ३८ ॥

अनीशत्वं च दुःखित्वं साम्यमन्यैश्च हीनताम् ।
प्रदर्शयति मोहाय दैत्यादीनां हरिः स्वयम् ॥ ३९ ॥

|| ४० ||

न तस्य कश्चिद् दोषोऽस्ति पूर्णाखिलगुणो ह्यसौ |
सर्वदेहस्थरूपेषु प्रादुर्भावेषु चेश्वरः || ४०||

ब्रह्माद्यभेदः साम्यं वा कुतस्तस्य महात्मनः |
यदेवंवाचकं शास्त्रं तद्धि शास्त्रं परं मतम् || ४१ ||

निर्णयायैव यत् प्रोक्तं ब्रह्मसूत्रं तु विष्णुना |
व्यासरूपेण तद् ग्राह्यं तत्रोक्ताः सर्वनिर्णयाः || ४२ ||

यथार्तर्थवचनानां च मोहार्त्थानां च संशयम् |
अपनेतुं हि भगवान् ब्रह्मसूत्रमचीक्लपत् || ४३ ||

तस्मात् सूत्रार्त्थमागृह्य कर्त्तव्यः सर्वनिर्णयः |
सर्वदोषविहीनत्वं गुणैः सर्वैरूदीर्णता || ४४ ||

अभेदः सर्वरूपेषु जीवभेदः सदैव च |
विष्णोरुक्तानि सूत्रेषु सर्ववेदेड्यता तथा || ४५ ||

तारतम्यं च मुक्तानां विमुक्तिर्विद्यया तथा |
तस्मादेतद्विरुद्धं यन्मोहार्त्थं तदुदाहृतम् || ४६ ||

तस्माद् येये गुणा विष्णोर्ग्राह्यास्ते सर्व एव हि |
इत्याद्युक्तं भगवता भविष्यत्पर्वणि स्फुटम् || ४७ ||

एष मोहं सृजाम्याशु यो जनान् मोहयिष्यति |
त्वं च रुद्र महाबाहो मोहशास्त्राणि कारय || ४८ ||

अतत्थ्यानि वितत्थ्यानि दर्शयस्व महाभुज |
प्रकाशं कुरु चाऽत्मानमप्रकाशं च मां कुरु || ४९ ||

|| ५० ||

इति वाराहवचनं ब्रह्माण्डोक्तं तथाऽपरम् |
अमोहाय गुणा विष्णोराकारश्चिच्छरीरता || ५० ||

निर्दोषत्वं तारतम्यं मुक्तानामपि चोच्यते |
एतद्विरुद्धं यत् सर्वं तन्मोहायेति निर्णयः || ५१ ||

स्कान्देऽप्युक्तं शिवेनैव षण्मुखायैव सादरम् |
शिवशास्त्रेऽपि तद् ग्राह्यं भगवच्छास्त्रयोगि यत् || ५२ ||

परमो विष्णुरेवैकस्तज्ज्ञानं मोक्षसाधनम् |
शास्त्राणां निर्णयस्त्वेष तदन्यन्मोहनाय हि || ५३ ||

ज्ञानं विना तु या मुक्तिः साम्यं च मम विष्णुना |
तीर्थादिमात्रतो ज्ञानं ममाऽधिक्यं च विष्णुतः || ५४ ||

अभेदश्चास्मदादीनां मुक्तानां हरिणा तथा |
इत्यादि सर्वं मोहाय कथ्यते पुत्र नान्यथा || ५५ ||

उक्तं पाद्मपुराणे च् शैव एव शिवेन तु |
यदुक्तं हरिणा पूर्वमुमायै प्राह तद्धरः || ५६ ||

त्वामाराद्ध्य तथा शम्भो ग्रहीष्यामि वरं सदा |
द्वापरादौ युगे भूत्वा कलया मानुषादिषु || ५७ ||

स्वागमैः कल्पितैस्त्वं च जनान् मद्विमुखान् कुरु |
मां च गोपाय येन स्यात् सृष्टिरेषोत्तराधरा || ५८ ||

नच वैष्णवशास्त्रेषु वेदेष्वपि हरेः परः |
क्वचिदुक्तोऽन्यशास्त्रेषु परमो विष्णुरीरितः || ५९ ||

॥ ६० ॥

निर्दोषत्वाच्च वेदानां वेदोक्तं ग्राह्यमेव हि ।
वेदेषु च परो विष्णुः सर्वस्मादुच्यते सदा ॥ ६० ॥

अस्य देवस्य मीळ्हुषो वया
विष्णोरेषस्य प्रभृथे हविर्भिः ।
विदे हि रुद्रो रुद्रियं महित्वं
यासिष्टं वर्त्तिरश्विनाविरावत् ॥ ६१ ॥

स्तुहि श्रुतं गर्त्तसदं युवानं
मृगं न भीममुपहन्तुमुग्रम् ।
यं कामये तन्तमुग्रं कृणोमि
तं ब्रह्माणं तमृषिं तं सुमेधाम् ॥ ६२ ॥

एको नारायण आसीन्न् ब्रह्मा नच शङ्करः ।
वासुदेवो वा इदमग्र आसीन्न ब्रह्मा नच शङ्करः ॥ ६३ ॥

यदा पश्यः पश्यते रुग्मवर्णं
कर्त्तारमीशं पुरुषं ब्रह्मयोनिम् ।
तदा विद्वान् पुण्यपापे विधूय
निरञ्जनः परमं साम्यमुपैति ॥ ६४ ॥

यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन् ।
सोऽश्नुते सर्वान् कामान्त्सह ब्रह्मणा विपश्चिता ॥ ६५ ॥

प्र घा न्वस्य महतो महानि
सत्या सत्यस्य करणानि वोचम् ।
सत्यमेनमनु विश्वे मदन्ति
रातिं देवस्य गृणतो मघोनः ॥ ६६ ॥

यच्चिकेत सत्यमित् तन्न् मोघं
वसु स्पार्हमुत जेतोत दाता |
सत्यः सो अस्य महिमा
गृणे शवो यज्ञेषु विप्रराज्ये || ६७ ||

सत्या विष्णोर्गुणाः सर्वे सत्या जीवेश्योर्भिदा |
सत्यो मिथो जीवभेदः सत्यं च जगदीदृशम् || ६८ ||

असत्य स्वगतो भेदो विष्णोर्न्नान्यदसत्यकम् |
जगत्प्रवाहः सत्योऽयं पञ्चभेदसमन्वितः || ६९ ||

|| ७० ||

जीवेशयोर्भिदा चैव जीवभेदः परस्परम् |
जडेशयोर्जडानां च जडजीवभिदा तथा || ७० ||

पञ्चभेदा इमे नित्याः सर्वावस्थासु सर्वशः |
मुक्तानां च हीयन्ते तारतम्यं च सर्वदा || ७१ ||

क्षितिपा मनुष्यगन्धर्वा दैवाश्च पितरश्चिराः |
आजानजाः कर्मजाश्च देवा इन्द्रः पुरन्दरः || ७२ ||

रुद्रः सरस्वती वायुर्मुक्ताः शतगुणोत्तराः |
एको ब्रह्मा च वायुश्च वीन्द्रो रुद्रसमस्तथाः || ७३ ||

एको रुद्रस्तथा शेषो न कश्चिद् वायुना समः |
मुक्तेषु श्रीस्तथा वायोः सहस्रगुणिता गुणैः |
ततोऽनन्तगुणो विष्णुर्न्न कश्चित् तत्समः सदा || ७४ ||

इत्यादि वेदवाक्यं विष्णोरुत्कर्षमेव वक्त्युच्चैः |
तात्पर्यं महदत्रेत्युक्तं यो मामिति स्वयं तेन || ७५ ||

भूम्नो ज्यायस्त्वमिति ह्युक्तं सूत्रेषु निर्णयात् तेन |
तत्प्रीत्यैव च मोक्षः प्राप्यस्तेनैव नान्येन || ७६ ||

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो
न मेधया न बहुना श्रुतेन ।
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्त-
स्यैष आत्मा विवृणुते तनुं स्वाम् ॥ ७७ ॥

विष्णुः हि दाता मोक्षस्य वायुश्च तदनुज्ञया ।
मोक्षो ज्ञानं च क्रमशो मुक्तिगो भोग एव च ॥ ७८ ॥

उत्तरेषां प्रसादेन नीचानां नान्यथा भवेत् ।
सर्वेषां च हरिर्न्नित्यनियन्ता तद्वशाः परे ॥ ७९ ॥

॥ ८० ॥

तारातम्यं ततो ज्ञेयं सर्वोच्चत्वं हरेस्तथा ।
एतद् विना न कस्यापि विमुक्तिः स्यात् कथञ्चन ॥ ८० ॥

पञ्चभेदांश्च विज्ञाय विष्णोः स्वाभेदमेव च ।
निर्द्दोषत्वं गुणोद्रेकं ज्ञात्वा मुक्तिर्न्नचान्यथा ॥ ८१ ॥

अवतारान् हरेर्ज्ञात्वा नावतारा हरेश्च ये ।
तदावेशांस्तथा सम्यग् ज्ञात्वा मुक्तिर्न्नचान्यथा ॥ ८२ ॥

सृष्टिरक्षाहृतिज्ञाननियत्यज्ञानबन्धनान् ।
मोक्षं च विष्णुतस्त्वेव ज्ञात्वा मुक्तिर्न्नचान्यथा ॥ ८३ ॥

वेदांश्च पञ्चरात्राणि सेतिहासपुराणकान् ।
ज्ञात्वा विष्णुपरानेव मुच्यते नान्यथा क्वचित् ॥ ८४ ॥

माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तु सुदृढः सर्वतोऽधिकः ।
स्नेहो भक्तिरिति प्रोक्तस्तया मुक्तिर्न्नचान्यथा ॥ ८५ ॥

त्रिविधा जीवसङ्घास्तु देवमानुषदानवाः ।
तत्र देवा मुक्तियोग्या मानुषेषूत्तमास्तथा ॥ ८६ ॥

मध्यमा मानुषा ये तु सृतियोग्याः सदैव हि |
अधमा निरयायैव दानवास्तु तमोलयाः || ८७ ||

मुक्तिर्न्नित्या तमश्चैव नाऽवृत्तिः पुनरेतयोः |
देवानां निरयो नास्ति तमश्चापि कथञ्चन || ८८ ||

नासुराणां तथा मुक्तिः कदाचित् केनचित् क्वचित् |
मानुषाणां मध्यमानां नैवैतद् द्वयमाप्यते || ८९ ||

|| ९० ||

असुराणां तमःप्राप्तिस्तदा नियमतो भवेत् |
यदा तु ज्ञानिसद्भावे नैव गृह्णन्ति तत् परम् || ९० ||

तदा मुक्तिश्च देवानां यदा प्रत्यक्षगो हरिः |
स्वयोग्ययोपासनया तन्वा तद्योग्यया तथा || ९१ ||

सर्वैर्गुणैर्ब्रह्मणा तु समुपास्यो हरिः सदा |
आनन्दो ज्ञः सदात्मेति ह्युपास्यो मानुषैः हरिः || ९२ ||

यथाक्रमं गुणोद्रेकात् तदन्यैरा विरिञ्चतः |
ब्रह्मत्वयोग्या ऋजवो नाम् देवाः पृथग् गणाः || ९३ ||

तैरेवाप्यं पदं तत्तु नैवान्यैः साधनैरपि |
एवं सर्वपदानां च योग्याः सन्ति पृथग् गणाः || ९४ ||

तस्मादनाद्यनन्तं हि तारतम्यं चिदात्मनाम् |
तच्च नैवान्यथा कर्त्तुं शक्यं केनापि कुत्राचित् || ९५ ||

अयोग्यमिच्छन् पुरुषः पतत्येव न संशयः |
तस्माद् योग्यानुसारेण सेव्यो विष्णुः सदैव हि || ९६ ||

अच्छिद्रसेवनाच्चैव निष्कामत्वाच्च योग्यतः |
द्रष्टुं शक्यो हरिः सर्वैर्न्नान्यथा तु कथञ्चन || ९७ ||

नियमोऽयं हरेर्यस्मान्नोल्लङ्घ्यः सर्वचेतनैः |
सत्यसङ्कल्पतो विष्णुर्नान्यथा च करिष्यति || ९८ ||

दानतीर्थतपोयज्ञपूर्वाः सर्वेऽपि सर्वदा |
अङ्गानि हरिसेवायां भक्तितस्त्वेका विमुक्तये |
भविष्यत्पर्ववचनमित्येतदखिलं परम् || ९९ ||

|| १०० ||

शृण्वे वीर उग्रमुग्रं दमायन्नन्यमन्यमतिनेनीयमानः |
एधमानद्विळुभयस्य राजा
चोष्कूयते विश इन्द्रो मनुष्यान् || १०० ||

परा पूर्वेषां सख्या वृणक्ति वितर्त्तुराणो अपरेभिरेति |
अनानुभूतिरवधून्वानः पूर्वीरिन्द्रः शरदस्तर्त्तरीति || १०१||

तमेवं विद्वानमृत इह भवति
नान्यः पन्था अयनाय विद्यते |
तमेव विदित्वाऽति मृत्युमेति
नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय || १०२ ||

यस्य देवे परा भक्तिर्य्यथा देवे तथा गुरौ |
तस्यैतेऽक्थिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते महात्मनः || १०३ ||

भक्त्यर्थान्यखिलान्येव भक्तिर्मोक्षाय केवला |
मुक्तानामपि भक्तिः हि नित्यानन्दस्वरूपिणी || १०४ ||

ज्ञानपूर्वः परः स्नेहो नित्यो भक्तिरितीर्यते |
इत्यादि वेदवचनं साधनप्रविधायकम् || १०५ ||

निश्शेषधर्मकर्ताऽप्यभक्तस्ते नरके हरे |
सदा तिष्ठति भक्तश्चेद् ब्रह्महाऽपि विमुच्यते || १०६ ||

|| श्री ||

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादविरचितः

|| श्रीमहाभारततात्पर्यनिर्णयः ||

धर्म्मो भवत्यधर्म्मोऽपि कृतो भक्तैस्तवाच्युत |
पापं भवति धर्म्मोऽपि यो न भक्तैः कृतो हरे || १०७ ||

भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्ज्जुन |
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप || १०८ ||

अनादिद्वेषिणो दैत्या विष्णौ द्वेषो विवर्द्धितः |
तमस्यन्धे पातयति दैत्यानन्ते विनिश्चयात् || १०९ ||

|| ११० ||

पूर्णदुःखात्मको द्वेषः सोऽनन्तो ह्यवतिष्ठते |
पतितानां तमस्यन्धे निःशेषसुखवर्ज्जिते || ११० ||

जीवाभेदो निर्गुणत्वमपूर्ण्णगुणता तथा |
साम्याधिक्ये तदन्येषां भेदस्तद्गत एव च || १११ ||

प्रादुर्भावविपर्य्यासस्तद्भक्तद्वेष एव च |
तत्प्रमाणस्य निन्दा च द्वेषा एतेऽखिला मताः || ११२ ||

एतैर्विहीना या भक्तिः सा भक्तिरिति निश्चिता |
अनादिभक्तिर्द्देवानां क्रमाद् वृद्धिं गतैव सा || ११३ ||

अपरोक्षदृशेः हेतुर्म्मुक्तिहेतुश्च सा पुनः |
सैवाऽनन्दस्वरूपेण नित्या मुक्तेषु तिष्ठति || ११४ ||

यथा शौक्ल्यादिकं रूपं गोर्भवत्येव सर्वदा |
सुखज्ञानादिकं रूपमेवं भक्तेर्न्नचान्यथा || ११५ ||

भक्त्यैव तुष्टिमभ्येति विष्णुर्न्नान्येन केनचित् |
स एव मुक्तिदाता च भक्तिस्तत्रैककारणम् || ११६ ||

ब्रह्मादीनां च मुक्तानां तारतम्ये तु कारणम् |
तारतम्यस्थिताऽनादिनित्या भक्तिर्न्नचेतरत् || ११७ ||

मानुषेष्वधमाः किञ्चिद् द्वेषयुक्ताः सदा हरौ ।
दुःखनिष्ठास्ततस्तेऽपि नित्यमेव न संशयः ॥ ११८ ॥

मद्ध्यमा मिश्रभूतत्वान्नित्यं मिश्रफलाः स्मृताः ।
किञ्चिद्भक्तियुता नित्यमुक्तमास्तेन मोक्षिणः ॥ ११९ ॥

॥ १२० ॥

ब्रह्मणः परमा भक्तिः सर्वेभ्यः परमस्ततः ।
इत्यादीनि च वाक्यानि पुराणेषु पृथक्पृथक् ॥ १२० ॥

षण्णवत्यङ्गुलो यस्तु न्यग्रोधपरिमण्डलः ।
सप्तपादश्चतुः हस्तो द्वात्रिंशल्लक्षणैर्युतः ॥ १२१ ॥

असंशयः संशयच्छिद् गुरुरुक्तो मनीषिभिः ।
तस्माद् ब्रह्मा गुरुर्म्मुख्यः सर्वेषामेव सर्वदा ॥ १२२ ॥

अन्येऽपि स्वात्मनो मुख्याः क्रमाद् गुरव ईरिताः ।
क्रमाल्लक्षणहीनाश्च लक्षणालक्षणैः समाः ॥ १२३ ॥

मानुषा मद्ध्यमाः सम्यग् दुर्ल्लक्षणयुतः कलिः ।
सम्यग्लक्षणसम्पन्नो यद् दद्यात् दुप्रसन्नधीः ॥ १२४ ॥

शिष्याय सत्यं भवति तत् सर्वं नात्र संशयः ।
अगम्यत्वाद्धरिस्तस्मिन्नविष्टो मुक्तिदो भवेत् ॥ १२५ ॥

नातिप्रसन्नहृदयो यद् दद्याद् गुरुरप्यसौ ।
न तत् सत्यं भवेत् तस्मादर्च्चनीयो गुरुः सदा ॥ १२६ ॥

स्वावराणां गुरुत्वं तु भवेत् कारणतः क्वचित् ।
मर्य्यादार्थं तेऽपि पूज्या नतु यद्वत् परो गुरुः ।
इत्येतत् पञ्चरात्रोक्तं पुराणेष्वनुमोदितम् ॥ १२७ ॥

यदा मुक्तिप्रदानस्य स्वयोग्यं पश्यति ध्रुवम् ।
रूपं हरेस्तदा तस्य सर्वपापानि भस्मसात् ॥ १२८ ॥

यान्ति पूर्वाण्युत्तराणि न श्लेषं यान्ति कानिचित् ।
मोक्षश्च नियतस्तस्मात् स्वेयोग्यहरिदर्शने ॥ १२९ ॥

॥ १३० ॥

भविष्यत्पर्ववचनमित्येतत् सूत्रगं तथा ।
श्रुतिश्च तत्परा तद्वत् तद्यथेत्यवदत् स्फुटम् ॥ १३० ॥

मुक्तास्तु मानुषा देवान् देवा इन्द्रं स शङ्करम् ।
स ब्रह्माणं क्रमेणैव तेन यान्त्यखिला हरिम् ॥ १३१ ॥

उत्तरोत्तरवश्याश्च मुक्ता रुद्रपुरस्सराः ।
निर्द्दोषा नित्यसुखिनः पुनरावृत्तिवर्ज्जिताः ॥ १३२ ॥

स्वेच्छयैव रमन्तेऽत्र नानिष्टं तेषु किञ्चन ।
असुराः कलिपर्य्यन्ता एवं दुःखोत्तरोत्तराः ॥ १३३ ॥

कलिर्द्दुःखाधिकस्तेषु तेऽप्येवं ब्रह्मवद् गणाः ।
तथाऽन्येऽप्यसुराः सर्वे गणा योग्यतया सदा ॥ १३४ ॥

ब्रह्मैवं सर्वजीवेभ्यः सदा सर्वगुणाधिकः ।
मुक्तोऽपि सर्वमुक्तानामाधिपत्ये स्थितः सदा ।
आश्रयस्तस्य भगवान् सदा नारायणः प्रभुः ॥ १३५ ॥

इत्यृग्यजुःसामाथर्वपञ्चरात्रेतिहासतः ।
पुराणेभ्यस्तथाऽन्येभ्यः शास्त्रेभ्यो निर्णयः कृतः ॥ १३६ ॥

विष्णवाज्ञयैव विदुषा तत्प्रसादबलोन्नतेः ।
आनन्दतीर्त्थमुनिना पूर्णप्रज्ञाभिधायुजा ॥ १३७ ॥

|| श्री ||

श्रीमदान्दतीर्थभगवत्पादविरचितः

|| श्रीमहाभारततात्पर्यनिर्णयः ||

तात्पर्यं शास्त्राणां सर्वेषामुत्तमं मया प्रोक्तम् |
प्राप्यानुज्ञां विष्णोरेतज्ज्ञात्वैव विष्णुराप्योऽसौ || १३८ ||

इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादकृते

श्रीमहाभारततात्पर्यनिर्णये

सर्वशास्त्रतात्पर्यनिर्णयो नाम

प्रथमोऽध्यायः

--- ००० ---